

ERFGOEDHUIS
ZUID•HOLLAND

RAPPORTAGE

ONDERZOEK NAAR DE ERVEN
VAN MOLENS VAN DE SIMAV

MIDDELMOLEN TE MOLENAARSGRAAF
SEPTEMBER 2021

Erfgoedhuis Zuid-Holland
Marc Laman – Ellen Steendam –
Debby Davidse – Onno Helleman

Oude Delft 116
Postbus 3092
2601 DB Delft

www.erfgoedhuis-zh.nl

I Inleiding

In opdracht van de Stichting tot Instandhouding Molens Alblasserwaard Vijfheerenlanden (SIMAV) heeft Erfgoedhuis Zuid-Holland in 2020 een onderzoek uitgevoerd naar molenerven, die eigendom zijn van de voornoemde stichting.

In deze rapportage zijn de resultaten beschreven van de inventarisatie van het erf van poldermolen de Middelmolen in Molenaarsgraaf.

De gegevens die in dit rapport zijn opgenomen, vloeien voort uit een beperkt onderzoek. Het is daarom aan te bevelen om aanvullend onderzoek te doen, om zodoende zoveel mogelijk informatie boven tafel te krijgen. Erfgoedhuis Zuid-Holland is altijd bereid aanvullend onderzoek te verrichten of vrijwilligers hierbij te ondersteunen.

Wij willen graag Juriean Kramer en Adrie van der Ent van harte danken voor hun welwillende medewerking bij dit onderzoek.

Delft, september 2021

II Methode van onderzoek

Het onderzoek betreft een quick scan van het molenerf, waartoe naast historisch onderzoek ook een onderzoek op locatie behoort. Om tot gedegen onderzoeksresultaten te komen is er een basisonderzoek verricht in diverse (online) archieven en bronnen. Ten slotte is het molenerf bezocht en geïventariseerd op 28 juli 2021. Hierdoor kon er een goed beeld van de historie en de inrichting van het erf worden gevormd.

Dit onderzoek spitst zich toe op de ontwikkeling en inrichting van het molenerf. Uitgebreide gegevens over de historie van de polder Giessen-Oudebenedenkerk en de Middelmolen zelf zijn om die reden niet in dit rapport opgenomen. Ter ondersteuning van het onderzoek naar het erf zijn er wel twee kleine samenvattingen opgenomen over de historie van de polder en de molen.

II.1 Leeswijzer

In hoofdstuk drie wordt eerst ingegaan op de ontwikkeling van de polder Giessen-Oudebenedenkerk en staan de zakelijke gegevens van de molen vermeld. Vervolgens wordt kort ingegaan op de historie van de Middelmolen, de molenaars die de molen hebben bemalen en wordt ingegaan op de ontwikkeling van het molenerf, waarbij aandacht is voor de structuur, de opstallen en groenelementen. Deze paragraaf wordt afgesloten met een samenvatting. In dit stuk worden ook aandachtspunten en aanbevelingen genoemd. Aan het einde van het hoofdstuk treft u een catalogus aan waarin de erfelementen in tabelvorm zijn weergegeven, waarbij wordt aangegeven welke elementen nog aanwezig zijn en hoe ze worden gewaardeerd. Eventuele adviezen zijn hier ingevoegd.

III Molenaarsgraaf | Middelmolen

III.1 De polder Giessen-Oudebenedenkerk

Het Binnentiedwegse deel van de polder Giessen-Oudebenedenkerk is vermoedelijk in het begin van de 12de eeuw ontgonnen. Zo'n 40 tot 50 jaar later werd ook de polder Bovenkerk ontgonnen en het achterste deel van de polder Giessen-Oudebenedenkerk. Aan het eind van de 12de – begin 13de eeuw was de situatie globaal zoals die nu nog zichtbaar is.

De polder maakte samen met de polder Giessen-Oudebovenkerk deel uit van het in 1382 gevormde ambacht Giessen-Oudekerk. In een akte van scheiding van 8 december 1382 deelden Otto van Arkel en Willem van Brederode hun gezamenlijke en ongedeelde bezit, zijnde dorp en ambacht van Giessen. Brederode kreeg het gedeelte dat thans Giessen-Oudekerk genoemd wordt. Arkel kreeg het westelijk deel, wat sindsdien Giessendam heet. De grens liep waarschijnlijk, met de gering van het land mee van zuid naar noord, dat is sectie A (Giessen) en sectie B (Benedenkerk) van de voormalige gemeente Giessendam.

Vóór de mechanisatie bemaalden vier molens het deel Giessendam – Giessen-Benedenkerk, waarvan er één diende voor de onderbemaling voor het lage gedeelte (Binnentiedweg, nabij Giessendam). Nabij Molenaarsgraaf stonden drie molens aan de Giessendamsche Binnenvliet die parallel op de Graafstroom uitmaalden (afb. 1 en 2). Deze situatie is op de kadastrale minuut van de gemeente Molenaarsgraaf, Sectie A, blad 1, nog goed herkenbaar (afb. 6). Op deze kaart is ook de oostelijk van de drie molens gelegen Westeindse molen te zien. Deze molen bemaalde met de oostelijk gelegen Kerkmolen de polder Molenaarsgraaf en werd in 1926 gesloopt toen in de Kerkmolen een elektromotor was geplaatst die het scheprad bij windstilte kon aandrijven.

Rond 1890 werd in de Zuidmolen een hulpstoomwerktuig opgesteld (afb. 3 en 4). De Noordmolen of Kraakmolen werd rond datzelfde jaar onttakeld (afb. 1). Begin jaren '40 van de 20ste eeuw raakte de Zuidmolen door

weersomstandigheden zwaar beschadigd en kwam uiteindelijk zonder wieken te staan (afb.5). De molen werd in 1951 gesloopt. In 1943 werd tussen de Middelmolen en de Zuidmolen – ter hoogte van de Achterwetering een elektrisch schroefpompgebouw gebouwd. De Middelmolen is de enige molen die in het molenlandschap overeind bleef (afb. 6).

afb. 1 Te zien zijn van voor naar achter: de Westeindse molen die tot 1926 – samen met de Kerkmolen – de polder Molenaarsgraaf bemaalde, de Middelmolen en de Zuidmolen. Rechts staat de ondertoren van de Noordmolen of Kraakmolen die in 1890 buiten bedrijf werd gesteld nog overeind. Links van de Middelmolen en Zuidmolen staat vermoedelijk een roedenloods in het open land. Datering eerste kwart 20ste eeuw.

afb. 2 De molens vanuit dezelfde hoek als op afbeelding 1. De ondertoren van de Noordmolen of Kraakmolen is inmiddels verdwenen. Datering 1ste kwart 20ste eeuw.

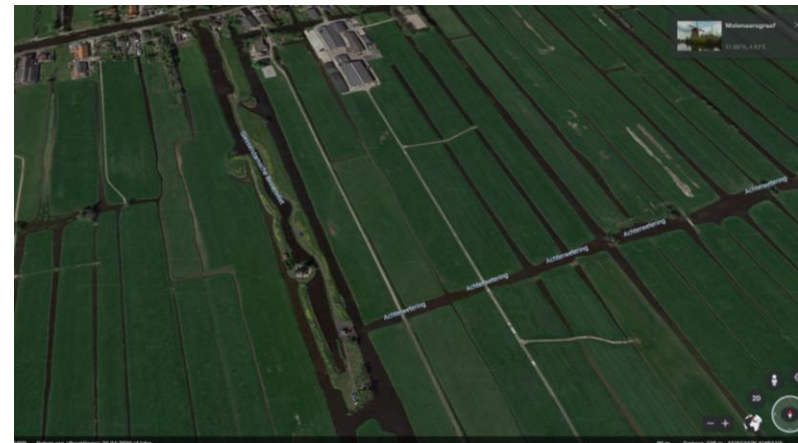
afb. 3 De Zuidmolen gezien over de tussenboezem vanaf de Middelmolen met de schoorsteen van het in de molen geplaatste stoommachine. Datering voor 1951

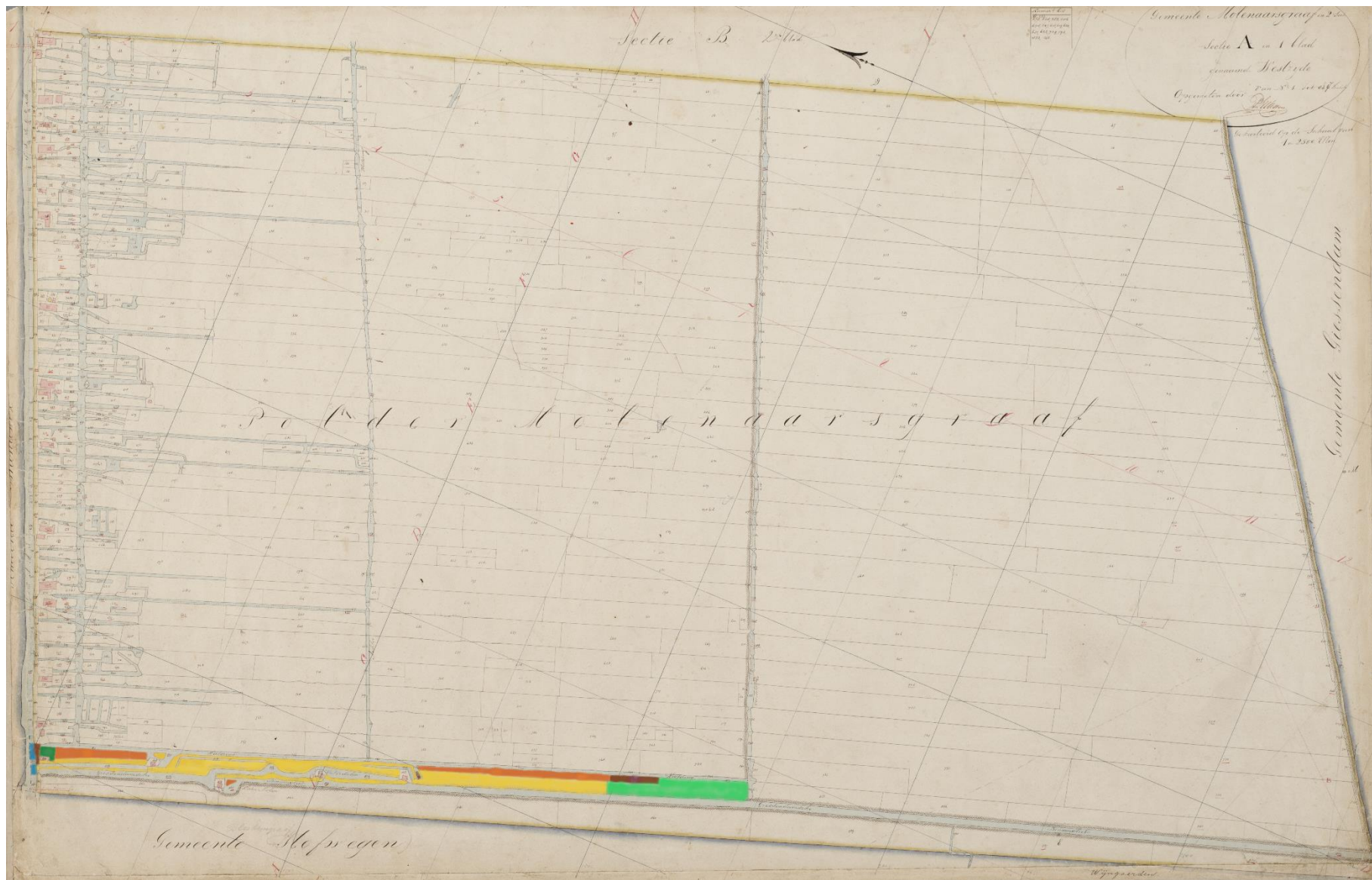
afb. 4 Op de voorgrond de Middelmolen en op de achtergrond de Zuidmolen met schoorsteen naast de molen. Gedateerd juni 1931

afb. 5 Op de voorgrond de Middelmolen en op de achtergrond de Zuidmolen die zonder wieken staat, maar nog niet is gesloopt (1951). Tussen beide molens is een gemaal zichtbaar dat in 1943 werd geplaatst. Datering tussen 1943 en 1951

afb. 6 In het huidige landschap zijn de molenplaatsen waar de Westeindse, de Noord- en de Zuidmolen hebben gestaan nog goed herkenbaar. Ter hoogte van de Achterwetering staat het gemaal en even ten noordwesten daarvan staat aan de Giessendamse Binnenvliet de Middelmolen.

afb. 7 Kadastrale kaart, minuutplan gemeente Molenaarsgraaf, Sectie A, 1ste blad (1811-1832)

III.2 Zakelijke gegevens

Naam object:	Middelmolen
Adres object:	Graafdijk-west 57 2973 XE Molenaarsgraaf
Gemeente:	Molenlanden
Coördinaten:	114698 – 431034
Kadastrale gegevens:	gemeente Sectie: D Perceel: 503
Rijksmonument:	monumentnummer: 29966
Naam object:	NVT
Status:	beschermd
Aanwijzingsbesluit:	inschrijving register: 7 mei 1968
Redengevende omschr:	Aan de Giessendamse binnenvliet wipwatermolen van de polder Giessen-Oudebenedenkerk, waarschijnlijk uit 1655, genaamd de "Middelmolen".
Beschermd gezicht:	NVT
Molenaar:	Adrie van der Ent T. Hop

III.3 De Middelmolen

III.3.1 Oprichting van de Middelmolen

Op de sluitsteen van de toog boven de waterloop staat het jaartal 1655. Aangenomen wordt dat er al voor die tijd een molen op deze plek heeft gestaan. De molen werd in 1968 overgedragen aan de SIMAV en werd in 1976 gerestaureerd door molenmaker voorheen firma J. de Gelder B.V. uit Arkel. Tijdens de restauratie werd de molen voorzien van een nieuw wienenkruis en werden kap en stormbint, de staart, de kozijnen, ramen en deuren vervangen, de ondertoren van een nieuwe rietbedekking voorzien en de bladen van het scheprad en het metselwerk hersteld. Op 25 september 1978 werd de molen weer in gebruik gesteld.

Een deel van het metselwerk van de achterwaterloop stortte in 1980 in en werd hersteld (afb. 8).

afb. 8 Het ingestorte metselwerk van de achterwaterloop, 1980

In 1981 werden werkzaamheden uitgevoerd aan enige muurplaten en de bovenzetel en in 2009 werd de waterloop hersteld, de vang vernieuwd en het gevlucht gerepareerd.

III.3.2 De molenaars

Gerrit Prins

1887 ? – 1913

Gerrit Prins wordt geboren in Groot-Ammers omstreeks 1865 als zoon van Cornelis Prins en Fija Baardman. Hij huwt in Groot-Ammers op 14 januari 1887 met Neeltje Terlouw. Zij is in Brandwijk geboren omstreeks 1858 als dochter van Nijs Terlouw en Marigje Spek. Het echtpaar krijgt in ieder geval één zoon, Cornelis (zie onder). Gerrit Prins overlijdt op 10 december 1913 in Molenaarsgraaf. Zoon Cornelis volgt zijn vader op de molen op. Neeltje Terlouw overlijdt te Molenaarsgraaf op 8 augustus 1924.

Cornelis Prins

1913 – 1961

Cornelis Prins wordt geboren op 25 juni 1887 in Molenaarsgraaf als zoon van Gerrit Prins en Neeltje Terlouw (zie boven). Hij huwt te Langerak op 5 februari 1914 met Hendrina van Middelkoop. Zij is in Langerak geboren op 12 juni 1886 als dochter van Maaïke van Middelkoop en overlijdt te Molenaarsgraaf op 7 maart 1942. Cornelis Prins overleeft haar, maar een sterfdatum is (nog) niet achterhaald.

K. Noorlander

1977 – 1983

Vrijwillig molenaar

Wim van Veen

1982 – ?

Vrijwillig molenaar

Ontving tijdens de Jaarvergadering van De Hollandsche Molen op 6 maart 2010 het Certificaat van Verdienste. Dit wordt uitgereikt aan personen die

zich op een bijzondere manier hebben onderscheiden. Van Veen heeft veel onderhoud aan de molen uitgevoerd, waakt over de biotoop en regelmatig wordt er met de zaagploeg van de molenaars bij de molen gesnoeid en gezaagd. Hij maakt ook deel uit van de technische commissie van de stichting (SIMAV), waarbij hij talloze restauratieaanvragen heeft samengesteld. Hij zit verder in de werkgroep die streeft het molencolplex van Streefkerk in ere te herstellen en houdt zich bezig met de website van de stichting.¹

Adrie van der Ent

2011 ? – heden

vrijwillig molenaar

III.4 Het molenerf van de Middelmolen

De vroegste plattegrond van het molenerf die gedetailleerd en betrouwbaar is, is die van de kadastrale minuut uit de periode 1811-1832 (afb. 10). De percelen die in handen zijn van de polder van Giessen zijn, blijkens de bij de kaart behorende Onafhankelijke Aanwijzende Tafels, de percelen ten zuiden van de Graafstroom gelegen tussen de Giessendamse Binnenvliet (westelijk) en de Watering (oostelijk), strekkende tot de Kweldam (afb. 9).

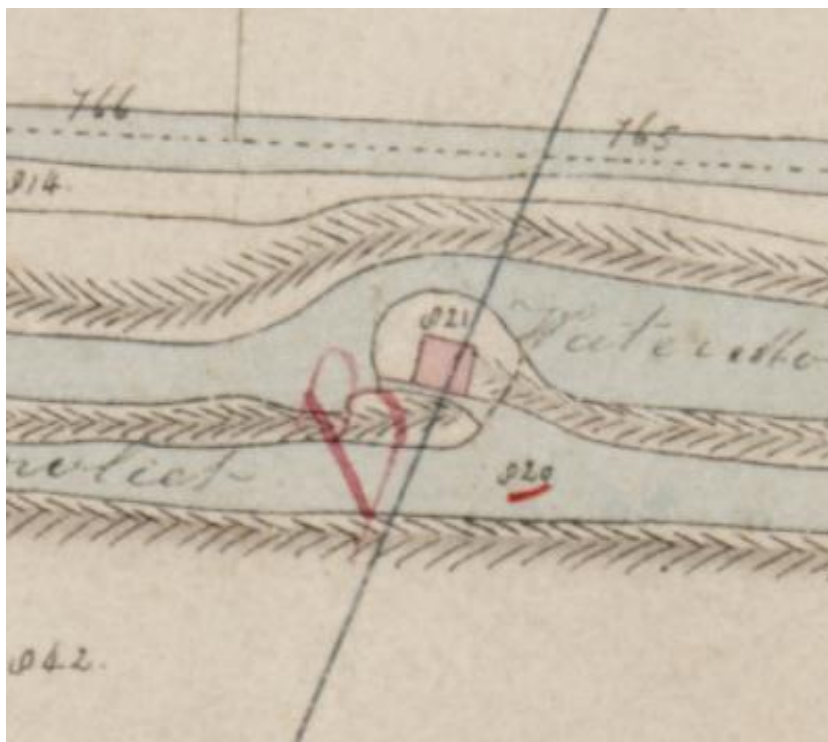

afb. 9 Kadastrale minuut gemeente Molenlanden, Sectie A, blad 1, 1811-1832 (detail), ingekleurd

In kleur is aangegeven welk grondgebruik de betreffende percelen begin 19de eeuw hadden. Het donkergroene perceel nabij de Graafstroom is tuin waarvoor een huis een recht van opstal is gevestigd. De oranjebruine kleur geeft aan dat twee oostelijk gelegen percelen in gebruik zijn als bouwland, alsmede

¹ Molenwereld, 13de Jaargang 2010, nr. 4, p. 166

een klein door water omgeven perceel bij de Kraakmolen. In het noorden en zuiden bevinden zich percelen bosch hakhout (donkerbruin) en in het zuiden percelen weiland (lichtgroen). Het overgrote deel van de percelen, vooral nabij de molens, is in gebruik als hooiland (geel). Het perceel waarop de vierde molen in het gebied is gebouwd – de Westeindse wip – is van de polder Giessen. Voor de bouw van de molen is een recht van opstal gevestigd voor de polder van Molenaarsgraaf.

afb. 10 Kadastrale minuut gemeente Molenaarsgraaf, Sectie A, blad 1, 1811-1832, detail. Het erf van de Middelmolen.

Op de kadastrale kaart uit het begin van de 19de eeuw is de molen als enige bouwvolume op de kaart weergegeven. De schuur en het gemak die nu noordelijk van het eigenlijke molenerf deels in het talud van de kade zijn ingelaten, zijn niet weergegeven. Blijkens een foto uit 1931 zijn deze gebouwde elementen in dat jaar in ieder geval aanwezig (afb. 11).

afb. 11 Detail van een foto van het erf van de Middelmolen, juni 1931

Het 1-laagse bouwvolume (de huidige schuur) is opgetrokken op rechthoekige grondslag en staat onder een zadeldak met de nok evenwijdig aan de kade. De noordelijke gevel (topgevel) is – voor zover zichtbaar – voorzien van gepotdekselde delen. De oostelijke zijgevel lijkt in baksteen te zijn opgetrokken met in de gevel twee vensters die zijn voorzien van luiken. Boven de nok van het dak is een schoorsteen zichtbaar. Het bouwwerk heeft daarmee eerder het karakter van een zomerhuis dan van een schuur. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen of deze veronderstelling juist is.

afb. 12 Bebouwing noordelijk van het eigenlijke molenerf, mei 1969

Op de afbeelding uit mei 1969 (afb. 12) zien we dat de oostelijke zijgevel deels is voorzien van gepotdekselde delen. De onderste drie delen zijn langer dan de daarboven aangebrachte zes delen. In de in baksteen opgetrokken zuidelijke gevel (topgevel) zijn in het rechter geveldeel een opgeklampte deur en in het linker geveldeel een klein 2-ruits venster opgenomen. In de top van de gevel bevindt zich een luik. Op deze afbeelding is goed te zien dat het zadeldak is gedekt met Hollandse pannen. Een deel van de nokvorsten ontbreekt. De schoorsteen is zichtbaar.

De molen wordt na een restauratie in september 1978 weer in gebruik genomen. Op een foto van het molenerf uit april 1977 blijkt dat een groot deel van het bouwvolume op de kade is gesloopt (afb. 13). Alleen het zuidelijke deel – de bakstenen topgevel met een deel van de gemetselde zijgevels – staat nog overeind. De haard tegen de topgevel is zichtbaar. Onderdeel van de restauratie van de molen en herstel van het molenerf was ook de wederopbouw van het bouwvolume. In die tijd is de schuur in de huidige vorm ontstaan. Men ging bij de reconstructie uit van het beeld dat we op de foto uit mei 1969 aantreffen. Wel werden enige wijzigingen doorgevoerd. De begrenzing van het gepotdekselde geveldeel aan de oostzijde werd recht en in dat geveldeel werden twee liggende 6-ruits vensters aangebracht. Het luik in de top van de zuidelijke gevel werd vervangen door een 4-ruits venster met luik van een kleinere dimensie dan

het oorspronkelijke luik. Het linker 2-ruits raampje in de topgevel werd vervangen door een 4-ruits exemplaar. Op de nok van het dak aan de zuidzijde werd een makelaar aangebracht. Het spinnetje dat in ieder geval vanaf 2002 de top van de noordelijke gevel bekroonde (afb. 17), is nadien vervangen door een eenvoudige windvaan (afb. 14).

afb. 13 Zicht op de bebouwing op de kade, april 1977

afb. 14 Schuur en gemak anno 2021 gezien vanuit het noordoosten

afb. 15 Schuur anno 2021 gezien vanuit het zuidwesten

afb. 16 Interieur schuur anno 2021. Te zien is de zuidgevel met de haard.

afb. 17 Het molenerf, gedateerd 2002. Op de nok van de schuur een spinnetje.

Het noordelijk van de schuur staande gemak treffen we op de foto uit 1931 aan (afb. 11). Het komt wat betreft vorm, materialisatie en plaatsing op de kade overeen met de huidige situatie (afb. 18 en 19). Wel wijkt de kleur van het houtwerk af. In 1931 zijn de deur, het deurkozijn en de daklijst donker van kleur. Op de afbeelding uit 1969 is te zien dat het gemak toen oostelijker op de kade stond. De daklijsten hebben nog steeds een donkere kleur, maar het deurkozijn is dan wit en de deur mogelijk al groen geschilderd (afb. 12).

afb. 18 Het gemak voorzijde, 2021

afb. 19 Het gemak achterzijde, 2021

afb. 20 Interieur van het gemak, 2021

Het molenerf is bereikbaar via een brug over de Binnenvliet en van de noord- en zuidzijde via de kade. De eerste afbeelding waarop de brug te zien is, dateert uit mei 1931 (afb. 21). Als we de afbeeldingen in loop van de decennia bekijken, zien we dat de brug aanvankelijk waarschijnlijk slechts één leuning had. Pas op afbeeldingen van na 1980 zijn twee leuningen zichtbaar. Aanvankelijk is de leuning rank gedimensioneerd. Aan de erfzijde bevindt zich vanwege het niveauverschil een trapje dat wordt begeleid door de leuning. De leuning is wel licht van kleur, maar mogelijk niet wit (afb. 21). In 1969 is de leuning zwaarder gedimensioneerd en wit geschilderd (afb. 22).

De huidige brug heeft witgeschilderde leuningen aan weerszijden die worden gevormd door zes staanders waartegen schroothout is bevestigd. Aan de bovenzijde bevindt zich een leuning. De toegang wordt aan de kadezijde afgesloten met een wit geschilderd toegangshekje. Het brugdek sluit direct aan op het erf (afb 23).

afb. 21 Afbeelding van het molenerf gezien vanuit het noorden, 1931

afb. 22 Het molenerf gezien vanuit het zuiden, 1969, met toegangsbrug

afb. 23 Het molenerf gezien vanuit het zuiden, 2021, met toegangsbrug en afscheidingshek op de kade

Op de kaden aan de noord- en zuidzijde van het erf staan afscheidingshekken (afb. 24 en 25). Deze bestaan uit vierkante staanders waartegen schroothout is bevestigd. Bij het zuidelijke hek op drie en bij het noordelijke hek op vier niveaus. De hekken volgen de lijn van het talud en zijn donker van kleur.

afb. 24 Het afscheidingshek aan de zuidzijde, 2021

afb. 25 Het afscheidingshek aan de noordzijde, 2021

afb. 26 Het afscheidingshek aan de zuidzijde, 2002-2005

Aan het begin van de 21ste eeuw (afb. 26) stond – in ieder geval aan de zuidelijke zijde van het erf – een ranker gedimensioneerd hek waarin een witgeschilderd toegangshekje was opgenomen. Dit is vóór maart 2006 vervangen door het huidige hek. Tegelijkertijd zal toen ook het hek aan de noordzijde zijn geplaatst.

afb. 27 Het molenerf van de zuidzijde, 2021, met links het achterwaterloophek

Het wit geschilderde achterwaterloophek heeft vijf vierkante staanders waartegen een houtschroot is bevestigd dat aan de uiteinden inzwentk (afb. 27 en 28). Het hek is niet bevestigd aan het muurwerk van de achterwaterloop, maar rust onder meer op houten staanders die in de achterwaterloop zijn geplaatst. Het hek staat onder een hoek ten opzichte van het metselwerk. Tussen het muurwerk en het hek is een driehoekig houten plateau aangebracht. Deze constructie komt al voor op een afbeelding uit juni 1941 (afb. 29), al waren er toen geen staanders in de achterwaterloop geplaatst.

afb. 28 Het achterwaterloophek, 2021, gezien vanuit noordoostelijke richting

afb. 29 De achterwaterloop, juni 1941

Het huidige voorwaterloophek heeft drie staanders en is verder wat betreft opbouw, vormgeving en kleur gelijk aan het achterwaterloophek (afb. 29).

afb. 30 Het voorwaterloophek, 2021

afb. 31 De voorwaterloop, datering tussen 1943 en 1951

Ter weerszijden van het voorwaterloophek en aansluitend daarop waren er witgeschilderde veiligheidshekken geplaatst. Zij waren (deels) bevestigd tegen de basalten beschoeiing ter weerszijden van de voorwaterloop (afb.

31). De hekken aan de oostelijke zijde zijn pas verdwenen toen de molen in de jaren '70 werd gerestaureerd (afb. 32). De hekken aan de westelijke zijde waren al eerder verwijderd.

afb. 32 De voorwaterloop, april 1977. Situatie voor de restauratie; de staanders van de oostelijke veiligheidshekken zijn nog aanwezig.

Op het zuidelijke deel van het molenerf zien we op een foto uit juni 1941 houten palen op geregelde afstand van elkaar staan waartussen voor de veiligheid touwen of kettingen konden worden gespannen (afb. 33). De bovenzijde van de palen waren wit geschilderd.

afb. 33 Zuidelijke zijde van het erf, juni 1941

Op het huidige erf staan op geregelde afstand donker gekleurde houten palen met een enigszins afgeschuinde top waartussen touwen of kettingen kunnen

worden gehangen (afb. 34). Nabij de voor- en achterwaterlopen worden verplaatsbare metalen standers benut, in plaats van houten palen.

afb. 34 Het molenerf vanuit het oosten, 2021

Vanaf de brug en rondom de molen is – met uitzondering van de sprenkelstraat – een grindbed aangebracht. Verder zijn er geen verhardingen aangebracht, maar bestaat het erf uit gras. Op geregelde afstanden zijn de witgeschilderde kruipalen te zien en verder is er ondergronds een bliksemafleiding geplaatst, te herkennen aan de afdekklaatsjes.

afb. 35 Het erf gezien vanuit het zuiden met rechts van de achterwaterloop de waslijn

Een boenstoep is op historische afbeeldingen niet te ontwaren. Wel was er nabij de schuur een aanlegplaats voor een bootje (afb. 12).

Op afbeeldingen uit 1941 (afb. 29 en 35) is te zien dat er – buiten het eigenlijke erf – aan de zuidzijde nabij de achterwaterloop een waslijn stond, bestaande uit twee houten standers met daarop een rechthoekig raam. Het spinnetje dat zich op de nok van de schuur bevond, is reeds eerder genoemd en niet meer aanwezig.

De oevers van het molenerf waren ter weerszijden van de waterlopen voorzien van een basalten beschoeiing. Voor het overige had het molenerf – voor zover zichtbaar op historische afbeeldingen – natuurlijke oevers. Mogelijk is de houten beschoeiing die nu nog aanwezig is in de jaren '80 van de 20ste eeuw aangebracht (afb. 36).

afb. 36 Het molenerf, september 1989

Noordoostelijk van de molen bevindt zich tussen de molen en de schuur een door een ligusterhaag gecreëerde besloten tuin (afb. 37). In de besloten tuin is een boom aangeplant. Voor het overige bevindt zich geen specifieke beplanting meer op het erf.

afb. 37 Het door een ligusterhaag afgesloten deel van de kade net buiten het eigenlijke erf, 2021

III.4.2 Bijzonderheden/aandachtspunten/aanbevelingen

Het erf van de Middelmolen is beperkt van omvang en eenvoudig ingericht met ten noorden van de molen een schuur en een gemak. Onderzoek naar de oorspronkelijke opzet en materialisatie van de schuur, zou licht kunnen werpen op het vermoeden dat dit gebouw van oorsprong een zomerhuis is geweest.

Wellicht is er in de archieven ook meer te vinden over de molenaars en hun eventuele nevenbezigheden. Dit zou het verhaal van het erf wat meer reliëf kunnen geven.

Het verhaal van dit molenerf in relatie tot het oorspronkelijke bemalingssysteem met de bijbehorende landschappelijke inrichting en de verdwenen molens, zou door middel van een informatiepaneel nabij de toegang tot het gebied aan de Graafdijk West kunnen worden verteld. Hierbij kan ook het even ten zuiden van de Middelmolen aanwezige gemaal kunnen worden betrokken (afb 38).

afb. 38 Het gemaal even ten zuiden van de Middelmolen

Aandachtspunt is verder het kleurgebruik. Historische foto's doen vermoeden dat de kleurstelling die is toegepast op het houtwerk van deuren en ramen van de molen oorspronkelijk (in ieder geval begin 20ste eeuw en waarschijnlijk ook daarvoor) meer sober van aard is geweest dan de huidige toegepaste kleuren. De molen werd toen de inspectie werd verricht net weer geschilderd, maar het verdient aanbeveling de kleurkeuze nader te bestuderen. Als er nog oorspronkelijke houten delen zijn, die niet op enig moment volledig zijn kaal gehaald kan kleuronderzoek nadere informatie bieden.

III.5 Catalogus

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
AFSCHIEDINGEN			
Zone 1			
Grenspalen	Niet aanwezig		
Afscheidingen	Aanwezig	<p>Afscheidingshekken bevinden zich op de kade aan de noord- en de zuidkant van het eigenlijke erf. De hekken zijn geplaatst voor maart 2006.</p> <p>De voorganger van het afscheidingshek dat in ieder geval op de kade zuidelijk van het molenerf stond, was begin 21ste eeuw aanwezig, lichter gedimensioneerd met een wit toegangshekje.</p>	<p>De hekken zijn eenvoudig vormgegeven en wat betreft uitstraling en kleur passend.</p> <p>Dit hek was wat betreft de vormgeving minder passend dan het huidige hek.</p>
Zone 2			
Afzet- en veiligheidshekken	Aanwezig	<p>Rondom de molen zijn vierkante donker gekleurde palen geplaatst waartussen kettingen of touwen kunnen worden gehangen. De palen waren in ieder geval in 1989 al geplaatst.</p> <p>In 1941 bevonden zich houten palen op het erf die aan de bovenzijde wit waren geschilderd. Hiertussen werden kettingen / touwen gehangen ter afscheiding van het erf waar de wieden draaiden.</p> <p>Ter weerszijden van de voorwaterloop waren tegen de basalten wering eenvoudige houten veiligheidshekken geplaatst. De veiligheidshekken aan de oostelijke zijde zijn waarschijnlijk in de jaren '70 verwijderd, de westelijk geplaatste hekken waren al eerder verdwenen.</p>	<p>De palen zijn functioneel en storen niet in het beeld.</p> <p>Dergelijke palen hadden i.v.m. de huidige palen een positieve waarde.</p> <p>De hekken waren passend bij een functioneel erf (tot 1961).</p>

		<p>Toegang tot het erf vanaf de oostzijde vindt plaats via een brug. De oorspronkelijke brug die hier lag, was ranker gedimensioneerd, had een leuning en was voorzien van een door een leuning begeleide trap die uitkwam op het niveau van het molenerf. De kleur was licht, maar mogelijk niet wit.</p> <p>De bovenvermelde brug maakte met tussenstappen plaats voor de huidige brug die robuuster is gedimensioneerd, twee leuningen heeft en op het niveau van het molenerf uitkomt. De brug is voorzien van een hek en is wit geschilderd.</p>	<p>De brug wordt positief gewaardeerd.</p> <p>De brug is functioneel.</p>
Waterloophekken	Aanwezig	<p>Het achterwaterloophek dateert van na 1980 en wijkt voor wat betreft de beëindiging van het houtschroot af van het hek dat hiervoor op deze plek stond: dit was namelijk recht en had geen inzwinking. De constructie dat het hek niet direct tegen de waterloopmuur is bevestigd, dateert van voor 1941.</p> <p>Evenals het hek van de achterwaterloop had het hek van de voorwaterloop aanvankelijk eveneens een houtschroot dat recht eindigde. Het dateert eveneens van na 1980.</p>	<p>Het hek beantwoordt grotendeels, maar niet geheel aan het oorspronkelijke beeld.</p> <p>Zie de opmerking hierboven.</p>

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
ERFBEOUWING			
Molenaarswoning	Niet aanwezig	De woning bevindt zich in de molen.	
Zomerhuis	Mogelijk niet meer aanwezig	Op een foto uit 1931 lijkt het dat de huidige schuur meer de uitstraling van een zomerhuis heeft.	Het zou nader onderzocht moeten worden of deze aanname juist is.
Schuur	Aanwezig	De schuur in de huidige opzet dateert uit 1977-1978 toen de molen werd gerestaureerd. De zuidelijke gevel en aansluitende bakstenen zijgevels zijn blijven staan, de overige gevels (deels metselwerk en gepotdekselde delen) en de dakconstructie zijn geheel vernieuwd.	De zuidelijke gevel en aansluitende delen worden hoog gewaardeerd. In zijn geheel is de schuur passend voor een molenerf, maar de vraag is wel of de oorspronkelijke functie van het bijgebouw er niet een was van een zomerhuis.
Bakhuis	Niet aanwezig		
Stookhok	Niet aanwezig		
Gemak	Aanwezig	Het in baksteen opgetrokken gemak komen we al vroeg op historische foto's tegen. De kleurstelling van het houtwerk is in de loop van de tijd aangepast en het gemak heeft in ieder geval een tijd meer oostelijk gestaan.	Het gemak wordt hoog gewaardeerd. De tegelvloertje voor het gemak is niet oorspronkelijk.
Dierenverblijven	Niet aanwezig		
Hooiberg	Niet aanwezig		
Gemaal	Niet aanwezig op of in de directe nabijheid van het erf	Zuidelijk van de molen – en niet nabij het molenerf – staat een gemaal. Dit vertelt wel deels het verhaal van de bemalingsgeschiedenis.	

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
PADEN EN VERHARDINGEN			
Verhardingen rond de molen	Aanwezig	Rond de molen is een grindbed dat is opgesloten door een rand.	De verharding is functioneel, maar het oppervlak is groter dan oorspronkelijk het geval was.
Paden op het erf	Aanwezig	Vanaf de toegangsbrug leidt een grindpad naar de molen.	Zie opmerking hierboven.
Paden over kaden	Niet aanwezig		
Paden door de polders	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
ELEMENTEN / BEWONING			
Boenstoep	Niet aanwezig	Bij de voorwaterloop was oorspronkelijk een vlonder voor de aanleg van een bootje.	
Waterput of –pomp	Niet aanwezig		
Waslijn	Niet meer aanwezig	Op het zuidelijke deel van het erf bevond zich in de periode dat de molen nog in gebruik was een waslijn bestaande uit twee houten staanders met een rechthoekig frame.	
Speel- en Industriemolens	Niet aanwezig		
Spinnetjes	Niet meer aanwezig	Het spinnetje dat op de noordelijke nok van de schuur stond is vervangen door een windvaan.	
Visserij elementen	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
GROENE EN LANDSCHAPPELIJKE ELEMENTEN			
Riet- en hooilandjes	Niet aanwezig		
Natuurlijke oevers	Niet aanwezig		
Boomgaard / fruitbomen	Niet aanwezig		
Moestuin / kleinfruit	Niet aanwezig		
Lijnvormige beplanting	Aanwezig	Even ten noorden van het eigenlijke molenerf is tussen de molen en de schuur een ligusterhaag aangeplant die door z'n vorm een besloten tuin vormt.	De ligusterhaag is erg breed geworden en zou beter geschoren moeten worden.

Knotbomen/hakhout	Niet aanwezig		
Siertuin	Niet aanwezig		
Zichtlijnen	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
WEZENSVREEMDE ELEMENTEN			
Elektriciteitskastje	Niet aanwezig		
Putdeksel	Niet aanwezig		
Bovengrondse gastank	Niet aanwezig		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
AANDACHTSPUNTEN			
Kleurgebruik	Aandachtspunt	Het kleurgebruik van de deuren en vensters van de molen is van oorsprong waarschijnlijk anders geweest.	Kleuronderzoek op delen die behouden zijn gebleven en niet kaal zijn gehaald zou nader inzicht kunnen geven in de van oorsprong toegepast kleuren.
Streekeigenheid	Aandachtspunt	Het kleurgebruik van deuren en ramen van de molen zijn mogelijk iets te kleurrijk voor de regio.	Zie opmerking hierboven.
Roerend erfgoed	NVT		

Element	Aanwezig	Omschrijving	Waardering/advies
NEVENACTIVITEITEN			
Gebruik van tuinland	Niet bekend		
Vissen	Niet bekend		
Riet snijden	Niet bekend		
Daglonerswerk			
Extra werk waterschap	Niet bekend		
Tuinder	Niet bekend		
Turf steken	Niet bekend		
Klompen maken	Niet bekend		
Mollen vangen	Niet bekend		
Veehouder	Niet bekend		

Literatuur en bronnen

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van het volgende bronmateriaal.

Bicker Caarten, A., *Middeleeuwse watermolens in Hollands polderland 1407-108 – rondom 1500*, Stichting Uitgeverij Noord-Holland, Wormerveer 1990

Gerritsen, D. [et al], *Het molenerf van de Zuid-Hollandse poldermolen. Geschiedenis, beschrijving en tips voor (her)inrichting*, Erfgoedhuis Zuid-Holland, Delft 2019

Groningen, C.L. van, *De Alblasserwaard*, Waanders Uitgeverij, Zwolle / Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist 1992

www.allemolens.nl

www.bagviewer.kadaster.nl

www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl

www.molendatabase.nl

www.molendatabase.org

www.monumentenregister.cultureelerfgoed.nl

www.ruimtelijkeplannen.nl

www.simav.nl

www.topotijdreis.nl

Fotoverantwoording

De Hollandsche Molen: 1, 2, 3, 4, 5, 11, 13, 21, 29, 31, 32, 33, 35

Google Earth: 6

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: 7, 8, 9, 10, 12, 17, 22, 26, 36

Colofon

Fotografie (tenzij anders vermeld):

Onno Helleman

Tekst:

Marc Laman, Debby Davidse, Onno Helleman

Redactie:

Onno Helleman, Ellen Steendam

© Erfgoedhuis Zuid-Holland

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van stichting Erfgoedhuis Zuid-Holland.

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND